

Motion till riksdagen 2017/18:3577

av **Roger Haddad m.fl. (L)**

Insatser för unga lagöverträdare m.m.

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om tidiga förebyggande insatser och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om sociala insatsgrupper för unga vuxna och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att brott som enligt brottsbalken ger minst sex månaders fängelse alltid ska utredas av polis, även om den misstänkte är under 15 år, och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att s.k. strategiska brott inklusive grov skadegörelse alltid ska utredas av polis, även om den misstänkte är under 15 år, och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att brott mot narkotikastrafflagen alltid ska utredas av polis, även om den misstänkte är under 15 år, och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om möjlighet för åklagare att besluta om kortare perioder av ungdomstjänst genom strafföreläggande och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om 24-timmarsgaranti i socialtjänsten och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om bevistalan för unga som misstänks för allvarliga brott och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att barn, oavsett ålder, som misstänks för allvarliga brott ska ha rätt till ett juridiskt biträde eller offentlig försvarare från första förhöret och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

Ingen enskild åtgärd är viktigare för att långsiktigt få ned brottsligheten än att hindra att ungdomar rekryteras till en kriminell livsstil och fastnar där. Att stärka insatserna gentemot unga lagöverträdare handlar både om rättspolitik och om sociala insatser.

Effektivare insatser gentemot unga lagöverträdare är generella men har även stor betydelse för att vända utvecklingen i de allra mest utsatta stadsdelarna.

I denna motion presenterar därför Liberalerna ett antal förslag för att motverka att unga fastnar i kriminalitet. Liberalernas övergripande politik redovisas i vår partimotion om rättspolitik. Därutöver har Liberalerna även ett antal förslag för att stärka arbetet med barnrättsfrågor, vilka redovisas i en egen motion.

Stärk det förebyggande arbetet

Ju tidigare insatser sätts in för en ung människa i riskzonen, desto bättre möjlighet att den unge får förutsättningar att bryta ett destruktivt beteende. Socialtjänstens arbete liksom att förskola och skola tidigt fångar upp farosignaler är därför av största betydelse. Detta gäller både öppna insatser och det uppsökande arbetet.

I Brottsförebyggande rådets rapport ”Insatser mot brott och otrygghet i socialt utsatta områden” betonas särskilt vikten av tidiga brottsförebyggande insatser för att förhindra att barn i ett senare skede begår brott eller ansluter sig till kriminella nätverk. I rapporten framhålls att insatser som visat sig vara effektiva kan sättas in i ett mycket tidigt skede. Barn i riskzonen växer ofta upp i familjer där det redan tidigare finns tydliga riskfaktorer. Föräldrar som behöver hjälp att ta sitt föräldraansvar i vardagen ska få hjälp. Andra vuxna än föräldrar som är viktiga för den unge, till exempel släktingar, lärare och idrottsledare, ska ges chans att bidra.

Fler sociala insatsgrupper

Sociala insatsgrupper är en arbetsmetod som innebär ett samarbete mellan alla som ingår i nätverket runt en ung person i riskzonen: socialtjänsten, polisen, skolan och andra aktörer. Målet är att motverka att unga rekryteras till kriminalitet och att hjälpa brottsbenägna individer att bryta en negativ spiral. Genom sociala insatsgrupper kan olika parter samarbeta utan att hindras av de vanliga sekretessreglerna, och stödet till den unge kan bli mer samlat och uthålligt.

De sociala insatsgrupperna har visat sig vara en framgångsrik metod, och den introduceras nu på allt fler håll i landet. Vi vill uppmuntra detta arbetssätt, som kan göra stor skillnad för den unge själv och hans eller hennes framtidsmöjligheter genom att förebygga att ungdomar fastnar i en brottskarriär. Det är också viktigt att sociala insatsgrupper används även för ungdomar som ännu inte fyllt 15 år.

Riksdagen har nyligen bifallit Liberalernas motionsyrkande med denna innebörd och gjort ett tillkännagivande till regeringen (mot. 2016/17:3430). Vi väljer därför att i år inte lägga ett nytt yrkande i samma fråga, men vi förväntar oss att regeringen snarast agerar för att verkställa riksdagens beslut.

I sammanhanget bör det nämnas att det även förekommer lokala projekt med sociala insatsgrupper för unga vuxna mellan 20 och 29 år. Samverkan i sådana insatsgrupper involverar bland andra socialtjänsten, polisen, kriminalvården, kronofogden och den lokala Arbetsförmedlingen. Målsättningen är att unga vuxna med kriminell bakgrund ska lämna det destruktiva beteendet och istället ersätta det med integration och sysselsättning. Även sådana sociala insatsgrupper bör uppmuntras som arbetsmetod för att samordna insatser.

Fler brott av unga under 15 år ska utredas av polis

Sedan den 1 juli 2010 gäller att polisen som huvudregel alltid ska inleda en brottsutredning när barn under 15 år misstänks för ett brott där det lägsta straffet är ett års fängelse. Det gäller till exempel mord och dråp, grov misshandel, våldtäkt och mordbrand.

Dessutom ska polisen kunna utreda även andra brott som icke straffmyndiga misstänks för, om det är av särskild betydelse för ett allmänt eller enskilt intresse. Syftet är att rent polisiära skäl eller hänsyn till brottsoffret kan motivera en brottsutredning om t.ex. stöld, skadegörelse eller misshandel av normalgraden.

Syftet med 2010 års lagändring var att synliggöra allvaret i att mycket unga personer begår brott, och markera detta genom att en polisutredning görs. Utredningen kan i sin tur ge information som är viktig för de sociala myndigheterna.

Brottsförebyggande rådet har i en utvärdering (Brott begångna av barn, rapport 2014:20) kommit fram till att lagändringen har haft viss effekt när det gäller de grävsta brotten, men fortfarande blir en fjärdedel av dessa inte utredda. Det strider mot lagstiftningens syfte. När det gäller de mindre grova brotten, där huvudregeln inte gäller, har andelen utredda brott tvärtom minskat.

Detta är inte rimligt. Barn ska inte straffas, men budskapet till den unge blir helt missriktat om allvarliga brott aldrig utreds. Därför måste fler brott begångna av unga utredas av polis.

Vi vill sänka tröskeln så att alla brott som enligt brottsbalken ger minst sex månaders fängelse ska utredas av polis. Därmed inkluderas vissa brott som t.ex. grov stöld (såsom inbrottsstöld) och grovt olaga hot (t.ex. hot med vapen).

Vissa typer av brott är så kallade strategiska brott, som när de begås av unga är ett starkt varningstecken på en fortsatt lång eller intensiv brottskarriär. Det handlar om rån, bilstölder (tillgrepp av forskaffningsmedel) samt våld och hot mot tjänsteman, övergrepp i rättssak och andra brott under rubriken brott mot allmän verksamhet. När det gäller rån är minimistraffet så pass högt att huvudregeln redan i dag är att alla brott ska utredas, oavsett den unges ålder. Vi vill att samma princip måste gälla för alla strategiska brott, till exempel tillgrepp av motorfordon eller övergrepp i rättssak. Om en 14-åring misstänks för att vara inblandad i en bilstöld måste saken utredas, även om den unge inte är straffmyndig och det är de sociala myndigheterna som ansvarar för insatserna.

Vi anser också att mer måste göras för att hindra att minderåriga dras in i narkotikahandling. Huvudregeln måste därför vara att alla brott mot narkotikastrafflagen där personer under 15 år är inblandade måste utredas, även ringa brott. Även grov skadegörelse indikerar att den unge är i farozonen och bör därför alltid utredas.

Tidiga och tydliga reaktioner

En tidig och tydlig reaktion behövs för att den unge ska förstå att brottsliga gärningar får konsekvenser. När ungdomar återkommande begår brott är det också viktigt med intensiva och sammanhållna insatser över längre tid, där de sociala insatserna samverkar med rättsväsendets reaktion.

Utvärderingar visar att socialtjänsten endast i begränsad omfattning deltar vid inledande förhör. Detta är problematiskt då möjligheten till en snabbare utredning, om

den unges levnadsomständigheter och möjlighet att sätta in tidiga åtgärder, ökar om socialtjänsten närvarar på det inledande förhöret.

Liberalerna anser att det bör övervägas om kortare perioder av ungdomstjänst för ringare brott ska kunna beslutas av åklagare genom strafföreläggande. På så sätt skulle reaktionen på lagöverträdelsen komma snabbare och därmed få en tydligare koppling till brottet.

Mer behöver göras för att korta tiden från utredning till rättsprocess. Detta är särskilt viktigt för de fall där ungdomar är inblandade. Liberalerna vill därför att jourdomstolar införs, med särskild inriktning på att avgöra ärenden som berör ungdomar och där förundersökningen snabbt kunnat slutföras. Även tillgreppsbrott, vapenbrott och enklare narkotikabrott kan bli aktuella.

Även om domstolarna ska prioritera ungdomsärenden kan det i dag ofta dröja månader från brottsutredning till dom. För ungdomar i åldern 18–20 år dröjer det i genomsnitt drygt två månader, men i en fjärdedel av fallen dröjer det tre månader eller längre. Jourdomstolarna ska arbeta på kvällar och helger. Jourdomstolar ska ta hand om brottmål där utredningen snabbt kan fullföljas och åtal snabbt kan väckas. Samma krav på rättsprocessen ska gälla som vid andra domstolar, vad gäller t.ex. bevisprövning samt rätt till advokat och målsägandebiträde. Vårt formella yrkande om jourdomstolar återfinns i annan motion och upprepas därför inte här.

För att bryta ett kriminellt beteende behövs också insatser för att motivera den unge till förändringar inom olika livsområden som umgänge, skola och familj och därmed stärka den unges möjlighet att utveckla sina individuella färdigheter och välja en annan livsstil. Det gäller även om den unge inte är straffmyndig och inte kan dömas till ungdomstjänst eller andra rättsliga påföljder. Samlade och uthålliga åtgärder där den unge får delta i olika aktiviteter för att komma bort från ett brottsligt beteende bör alltid ges, oavsett om den unge fyllt 15 år eller ej – kalla det gärna för en alternativ form av ungdomstjänst för icke straffmyndiga. Som utvecklas här nedan förespråkar vi utökade möjligheter till så kallat mellantvång i socialtjänsten. Individanpassning är viktig för att insatserna ska stämma med den unges behov, mottaglighet och motivation. Eftersom riksdagen ännu inte har behandlat vårt tidigare förslag med samma innebörd (mot. 2016/17:3430) väljer vi att i år inte lägga något formellt yrkande.

24-timmarsgaranti i socialtjänsten

En snabb reaktion från samhället är viktig för att hindra den unges fortsatta kriminalitet. Liberalerna anser att det behövs en 24-timmarsgaranti för ungdomar som har gripits för brott. Garantin innebär att socialtjänsten inom 24 timmar efter gripandet ska kalla föräldrarna till ett samtal, tillsammans med den unge om det är möjligt och lämpligt, för att socialtjänsten så snart som möjligt ska kunna få föräldrarnas medverkan till insatser till stöd för den unge där så är möjligt.

Bryt upp kriminella ungdomsgäng genom samordnade insatser

En ung person går inte in i en kriminell livsstil av sig själv, han eller hon rekryteras till det. När ett kriminellt ungdomsgäng uppkommer är det därför avgörande att det görs samlade insatser för att splittra gänget så att inte ytterligare ungdomar rekryteras. Att omhänderta en enskild gängmedlem kan vara betydelsefullt för den unge som berörs,

men det kriminella ungdomsgänget som sådant kan ändå fortsätta sin destruktiva verksamhet. Därför behöver samhällets aktörer arbeta gemensamt för att bryta upp de nätverk som finns i de kriminella gängen. Samarbetet mellan skola, polis och socialtjänst är avgörande.

Riksdagen har nyligen bifallit Liberalernas motionsyrkande med denna innebörd och gjort ett tillkännagivande till regeringen (mot. 2016/17:3430). Vi väljer därför att i år inte lägga ett nytt yrkande i samma fråga, men vi förväntar oss att regeringen snarast agerar för att verkställa riksdagens beslut.

Fler och tidigare obligatoriska åtgärder i socialtjänsten

År 2007 förtydligades den bestämmelse i lagen om vård av unga i vissa fall (LVU) som gör att en ung person under 20 år ska kunna åläggas att delta i vissa öppna insatser även om den unge eller vårdnadshavaren inte vill. Det kan till exempel handla om motiverande samtal eller stöd av kvalificerad kontaktperson.

Detta så kallade mellantvång har till syfte att obligatoriska insatser i ett tidigt skede sätts in, för att därmed i bästa fall förebygga att den unge behöver tvångsomhändertas.

Socialstyrelsens studie av mellantvånget (Kartläggning av tillämpningen av förebyggande insatser enligt 22 § LVU, Socialstyrelsen 2015) har visat att lagändringen inte har fått avsedd effekt. Det är fortfarande mycket sällsynt att ungdomar blir föremål för mellantvång i socialtjänsten. Detta är inte rimligt. Det måste finnas ett större utrymme för att ålägga om obligatoriska åtgärder på hemmaplan, så att inte alternativet till frivilliga insatser alltid blir att gå hela vägen till ett tvångsomhändertagande.

Ett problem med dagens bestämmelser är att det bara är vissa öppna insatser som kan bli föremål för mellantvång. Vi vill att socialtjänsten, i de fall då frivilliga insatser inte är tillräckliga, ska kunna fatta beslut om hela det spektrum av insatser som står till socialtjänstens förfogande. Beslutet ska kunna överklagas till förvaltningsdomstol, på samma sätt som andra beslut om insatser som inte tas med den berördes samtycke.

För att säkerställa att möjligheten med mellantvång utnyttjas där så är lämpligt vill vi också förtydliga lagstiftningen. Huvudregeln bör vara att alternativet mellantvång normalt bör övervägas innan en fråga väcks om tvångsomhändertagande av en ung person på grund av dennes eget beteende.

Att föreslå fler obligatoriska åtgärder kan låta hårt mot den unge. Men i själva verket är det en viktig brottsförebyggande och socialpolitisk åtgärd. Vi vill att fler ungdomar ska bli föremål för tidiga insatser, med mellantvång där det är lämpligt, för att färre ungdomar längre fram i tiden ska behöva tvångsomhändertas. Eftersom riksdagen ännu inte har behandlat vårt tidigare förslag med samma innebörd (mot. 2016/17:3430) väljer vi att i år inte lägga något formellt yrkande.

Mellantvång i socialtjänsten även för föräldrarna

När en ung person hamnar i ett destruktivt beteende behöver hela familjens situation uppmärksammas. Ofta behöver föräldrarna insatser i form av stöd och vägledning för att klara sitt föräldraskap. Ibland har de också egna utmaningar i form av exempelvis missbruk eller psykisk ohälsa. Därför är det ofta avgörande att insatserna till den unge kombineras med insatser för att stärka föräldrarna i deras föräldraskap, till exempel rådgivning eller föräldraprogram.

Utgångspunkten ska alltid vara att insatserna bygger på frivillighet så långt det är möjligt. När detta inte är tillräckligt och barnets problem kan kopplas till omsorgsbrister hos föräldrarna finns i dag bara möjligheten att tvångsomhänderta barnet, vilket är en mycket ingripande åtgärd.

Det behövs nya mellanformer mellan frivilliga insatser och tvångsomhändertagande. Därför vill vi införa en möjlighet för socialtjänsten att kunna ålägga även föräldrar att delta i obligatoriska insatser till stöd för sitt barn – ett så kallat mellantvång för föräldrar. Eftersom riksdagen ännu inte har behandlat vårt tidigare förslag med samma innebörd (mot. 2016/17:3430) väljer vi att i år inte lägga något formellt yrkande.

Förändra påföljdssystemet för unga lagöverträdare

År 2009 beslutade alliansregeringen om en samlad översyn av påföljdssystemet. Den så kallade Påföljdsutredningen lämnade sina förslag år 2012 i betänkandet Nya påföljder (SOU 2012:34). Bland annat föreslår utredningen nya ungdomspåföljder, kontaktskyldighet för unga samt ungdomsövervakning. Kontaktskyldighet för unga ska väljas som påföljd i de fall brottets allvar och den unges tidigare brottslighet påkallar en mer ingripande påföljd än låga böter eller ett varningsstraff (vilket ska fungera som alternativ till låga dagsböter) men det inte finns förutsättningar för ungdomsvård eller ungdomstjänst. Ungdomsövervakning ska i sin tur tillämpas i de situationer där inte heller kontaktskyldighet är tillräckligt ingripande. Ungdomsövervakning innebär inte institutionsvistelse, men tydliga inskränkningar i den unges rörelsefrihet i kombination med intensiva påverkansåtgärder för att bryta en kriminell livsstil. Ungdomsövervakning ska kunna kombineras med elektronisk fotboja. Vi delar utredningens bedömning att det behövs nya former av påföljder för unga.

Riksdagen har nyligen bifallit Liberalernas motionsyrkande med denna innebörd och gjort ett tillkännagivande till regeringen (mot. 2016/17:3430). Vi väljer därför att i år inte lägga ett nytt yrkande i samma fråga, men vi förväntar oss att regeringen snarast agerar för att verkställa riksdagens beslut.

Fler unga bör dömas till ungdomstjänst och även fullgöra påföljden, som också bör ha en tydlig koppling till brottet. För att underlätta detta bör det övervägas om en åklagare ska kunna föreskriva kortare ungdomstjänst för ringa brott genom strafföreläggande. På så sätt skulle reaktionen på lagöverträdelsen komma snabbare och därmed få en tydligare koppling till brottet.

Även reglerna om straffnedsättning bör förändras. Även om myndighetsåldern är 18 år finns det särskilda regler om straffnedsättning ända upp till 21 års ålder. Enligt Högsta domstolen bör straffnedsättningen normalt bli större ju yngre lagöverträdaren är. För ett brott som någon begått innan hen fyllt 18 år krävs dessutom synnerliga skäl för att personen ska dömas till fängelse.

Enligt praxis är den så kallade straffrabatten på omkring 50 procent av straffvärdet för brottet för en person som är 18 år. Straffrabatten minskas därefter gradvis ju närmare lagöverträdaren kommer 21-årsdagen.

Den generella straffrabatten för ungdomar tar inte hänsyn till att vissa har fastnat i en kriminell livsstil och har återfallit i brott upprepade gånger. Att då ge en automatisk straffrabatt med hänsyn till den unges ålder är då helt fel signal. Vi anser att straffrabatten för ungdomar i åldern 18–21 år som återfaller i brott bör avvecklas. Vårt formella yrkande i frågan återfinns i Liberalernas rättspolitiska motion.

Bevistalan för unga som misstänks för allvarliga brott

Unga under 15 år är inte straffmyndiga och ska inte heller vara det. Därför ska de inte heller ställas inför rätta, även om de begått mycket allvarliga handlingar. För att ta sikte på de situationer där det finns ett uppenbart allmänintresse att klargöra vad som hänt finns det dock möjlighet att genomföra så kallad bevistalan, vilket är en procedur där domstolen går igenom vad som hänt och bedömer värdet av den bevisning som läggs fram.

Att barn under 15 år inte ställs inför rätta har starka skäl. Det handlar om att skydda barnets rättigheter. Men paradoxalt nog kan detta också drabba det enskilda barnet, eftersom det inte finns någon möjlighet för utomstående att pröva om bevisningen mot barnet håller. När det i en brottsutredning framkommer att den misstänkte är under 15 år läggs förundersökningen vanligtvis ner. Därmed kan det utpekade barnet aldrig rentvås. Om fel person utpekades leder det inte bara till att ett oskyldigt barn stämplas som förövrare, dessutom går den riktiga gärningsmannen fri.

Åklagare får bara begära bevistalan vid domstol om socialnämnden, Socialstyrelsen eller barnets vårdnadshavare begär detta, och om åklagare kommer fram till att det krävs ur allmän synpunkt. Men en kommuns socialnämnd har inte rollen eller kompetensen att bedöma bevisningen i en brottsutredning och saknar därmed möjlighet att göra en självständig prövning av polisens och åklagarens ståndpunkt. Samma sak gäller socialstyrelsen. I den svåra situation som ligger i att ens barn är misstänkt för allvarliga brott kan vidare vårdnadshavarna känna att det vore att göra ont värre att begära domstolsförhandling.

Liberalerna anser att systemet med bevistalan behöver ses över. Om en förundersökning leder fram till att ett barn under 15 år misstänks för ett mycket allvarligt brott, till exempel att ha dödat en annan människa, måste det anses vara nödvändigt att sådana misstankar behöver prövas i domstol genom bevistalan. Barn ska inte straffas, men barn ska inte heller berövas chansen att bli rentvådda från felaktiga misstankar om mycket grova brott.

Liberalerna anser även att alla barn som misstänks för allvarliga brott, både barn under 15 år och barn som fyllt 15 år, har rätt till ett juridiskt biträde eller offentlig försvarare från första förhöret.

Roger Haddad (L)

Christer Nylander (L)

Emma Carlsson Löfdahl (L)

Maria Weimer (L)

Tina Acketoft (L)

Mats Persson (L)